

VERZETS
RESISTANCE
MUSEUM

JAARVERSLAG
2017

INHOUD

1. INLEIDING	2	6. EVENEMENTEN	16	9. BIJLAGEN	36
		Bijeenkomstenserie		Bestuur	37
2. TENTOONSTELLINGEN	4	Helden & Schurken	17	Nevenfuncties	37
Eten in oorlogstijd	5	Sobiborbijeenkomst	17	Personeel	38
De Goelag. Terreur en willekeur in de Sovjet-Unie	5	Anton de Komlezing	17	Stagiaires	38
Dansen met de vijand	6	Programma's rondom wisseltentoonstellingen	17	Comité van Aanbeveling	38
Dokwerkertjes	7	Enmalige bijeenkomsten en evenementen van derden	18	Bestuur Stichting Vrienden	38
Tentoonstellingen buiten het museum	7	Collectieve evenementen	19	Vrijwilligers	38
				Bijdragen 2017	39
3. TOEKOMSTPLANNEN	8			Colofon	39
		7. PUBLIEK, MARKETING EN PR	20		
4. COLLECTIE EN BIBLIOTHEEK	10	Bezoekers	21		
Verwerving, ontsluiting en behoud	11	Bezoekers online	21		
Raadpleging en uitlening	11	Audio- en smartphonetours	23		
		Marketing en publiciteit	23		
5. EDUCATIE	12	Relaties	26		
Groepsbezoek	13				
Museumdocenten en educatieve materialen	13	8. ORGANISATIE	28		
Sociaal-maatschappelijke activiteiten, samenwerking en promotie	14	Bestuur	29		
		Risicomanagement	29		
		Personeel	30		
		Huisvesting en faciliteiten	31		
		Vrienden	32		
		Financiën	33		

4 INLEIDING

Het entreegebied werd heringericht voor het toegenomen aantal bezoekers. De meeste werkzaamheden waren eind 2016 al uitgevoerd. Begin 2017 werd de nieuwe museumwinkel geplaatst, waarin ook het assortiment veel aantrekkelijker werd. Het museum ging hiervoor samenwerken met boekhandel Athenaeum.

2017 was voor het Verzetsmuseum een aangenaam jaar. Vanaf de oprichting heeft het museum moeten woekeren met geld en was de organisatie kwetsbaar door een tekort aan personeel en te grote afhankelijkheid van gesubsidieerde arbeid en vrijwilligers. Door de ruime publieksinkomsten – dankzij een nieuw recordaantal van bijna 106.000 bezoekers – en een beperkte verhoging van de exploitatiesubsidie, kon in 2017 het reguliere personeel worden uitgebreid tot 9,9 fte. Het museum benutte de versterking van de organisatie om te investeren in structurele verbeteringen op verschillende gebieden. Het entreegebied was eind 2016 al door een verbouwing geschikt gemaakt voor het toegenomen aantal bezoekers en in een nieuwe huisstijl heringericht. De herinrichting werd begin 2017 afgerond, waarbij ook de voorheen slecht toegankelijke deuren naar de wisselexpositieruimte werden verplaatst. De verbouwing was aanleiding om het bedrijfsnoodplan en andere praktische instructies voor het personeel te herzien. Ook wat betreft de educatie werd in 2017 vooral geïnvesteerd in verbetering van de bestaande educatieve programma's en leermiddelen en verbetering van de scholing van museumdocenten, die in 2017 weer ruim 22.000 scholieren ontvingen. Het museum begon met een moderniseringsslag wat betreft het gebruik van sociale media. De nieuwe collectiebeheerder actualiseerde het collectiebeleidsplan.

Naast alle organisatorische verbeteringen werd er uiteraard ook gewerkt aan boeiende publiekspresentaties. Er werden weer vele discussiebijeenkomsten georganiseerd en drie wisseltonstellingen, met zeer uiteenlopende thema's gericht op uiteenlopende doelgroepen. *Eten in oorlogstijd* voor *foodies*, *De Goelag. Terreur en willekeur in de Sovjet-Unie* voor

historisch geïnteresseerden, en tenslotte voor een breed publiek: *Dansen met de vijand* over de levenslustige Joodse danslerares Roosje Glaser, die de oorlog overleefde door letterlijk te dansen met de vijand.

Door het toenemende aantal bezoekers dreigt in de toekomst ruimtegebrek voor het museum een knelpunt te worden. De groepsgrootte van de bezoekers in schoolverband moest in de drukke maanden verder worden verkleind. Voor de ambities van het museum biedt het gebouw weinig ruimte. Het museum deed een vergeefse poging om door aankoop van een aangrenzend perceel de mogelijkheid te creëren om in de toekomst een veel grotere afdeling over de Nederlandse koloniën in te richten. Omdat dit op korte termijn niet haalbaar bleek, werd aan het eind van het jaar een plan uitgewerkt om de bijna negentien jaar oude vaste opstelling te vernieuwen. Ook werd er gewerkt aan een ambitieuze programmering voor 2018, dat door het Platform van samenwerkende organisaties op het gebied van de Tweede Wereldoorlog werd uitgeroepen tot het Jaar van Verzet.

2 TENTOONSTELLINGEN

In de tentoonstelling *Eten in oorlogstijd* was op vijf aanrechten – met een knipoog naar de huidige televisie-kookprogramma's – te zien hoe het menu tijdens de oorlog veranderde. Op filmpjes maakten vijf nationaal bekende topkoks voor elke periode een gerecht klaar. De tentoonstelling was gericht op kookliefhebbers (*foodies*), en werd ook goed bezocht door ouderen. *Eten in oorlogstijd* werd overgenomen door het Nationaal Monument Kamp Vught.

Het museum exposeerde drie tentoonstellingen in de wisselexpositieruimte.

ETEN IN OORLOGSTIJD

T/M 28 MEI 2017

Dit was de grote eigen productie van het Verzetsmuseum in 2016 met een inhoudelijk vernieuwende invalshoek en hoofdrollen voor vijf nationaal bekende topkoks, vormgegeven door Studio Louter en Frank Tjepkema. Op vijf aanrechten, met een hedendaagse uitstraling en een knipoog naar de huidige televisie-kookprogramma's, was te zien hoe het menu veranderde. Het werd minder vet en bevatte meer groenten, granen, aardappelen en peulvruchten. Zo werd noodgedwongen in praktijk gebracht wat nu vanwege de volksgezondheid en duurzaamheid wordt bepleit. Ook werd er volop met nieuwe recepten en ingrediënten geëxperimenteerd en werden zelfverbouw en wildplukken – nu hip – gestimuleerd.

Eten in oorlogstijd was vooral gericht op kookliefhebbers (*foodies*) en bewuste consumenten. Zo werden er – al was het iets minder massaal dan gehoopt – vele nieuwe bezoekers bereikt. Op de sociale media verschenen spontane reacties, recensies en discussies op de accounts van *Walnut Food & Hospitality Management*, *Foodlog*, *BGN Gewichtsconsulenten*, *de Vegetariërsbond*, *Jeanette koockt*, *Duurzaam Eten*, *My happy kitchen* en *Superfoodnieuws*.

Veel ouderen tekenden in het reactieboek naar aanleiding van *Eten in oorlogstijd* hun eigen ervaringen en anekdotes op (“*mijn vader ruilde mijn mooie fiets voor aardappels*”). De meeste bezoekers meldden dat ze erg veel nieuws hadden geleerd: “*vol met mij nog onbekende*

feiten en leuk gedaan zo met die link naar nu”; “*nooit geweten dat Nederland zelfvoorzienend werd.*” Of ze lieten weten dat de tentoonstelling ze bewust had gemaakt van de mogelijkheid de voedselproductiviteit te verhogen door verandering van het eetpatroon. De tentoonstelling, voorzien van een speelse kennisquiz, was geschikt voor familiebezoek en werd ook door kinderen gewaardeerd. Sophie (13 jaar) schreef: “*Ik vind het erg interessant wat ze aten. Wij hebben het in vergelijking met hun in 1940-1945 best goed.*”

IK VIND HET ERG INTERESSANT WAT ZE ATEN. WIJ HEBBEN HET IN VERGELIJKING MET HUN IN 1940-1945 BEST GOED.

Sophie, 13 jaar

DE GOELAG. TERREUR EN WILLEKEUR IN DE SOVJET-UNIE

29 JUNI T/M 12 NOVEMBER

Tentoonstelling over het onbekende en schokkende verhaal van de strafkampen in de Sovjet-Unie, samengesteld door het Nationaal Monument Kamp Vught, met medewerking van de Ruslandkenners Jelle Brandt Corstius, Alexander Münninghoff en Nanci Adler. Het Verzetsmuseum actualiseerde en verkortte alle teksten en vernieuwde de panelen, in samenwer-

king met de vormgever Jasper van Goor.

In de Goelagkampen stierven bijna drie miljoen gevangenen door honger, ziektes en executies. Er zaten ook duizenden Nederlanders gevangen: soldaten die hadden gevochten in Duitse dienst en in Rusland krijgsgevangen waren gemaakt, maar ook idealistische communisten die vóór de oorlog naar Rusland waren getrokken om mee te werken aan realisering van de rode droom, maar die, zoals vele Russen, uit de gratie vielen. Zoals Dirk Schermerhorn, die in 1924 vol enthousiasme naar de Sovjet-Unie ging en daar de leiding kreeg over de aanleg van de metro in Moskou. Stalin eiste dat de metro in een onhaalbare recordtijd zou worden voltooid, Schermerhorn gaf weerwoord, werd daarom in 1936 gevangengezet en ruim een jaar later geëxecuteerd.

Ook het hedendaags verzet tegen de Russische regering, die de zwarte bladzijde uit de geschiedenis probeert te verdoezelen, kwam aan bod. Zoals dat van de Russische mensenrechtenorganisatie *Memorial* van Gregory Shedov, die in 2012 te gast was in het Verzetsmuseum als laureaat van de Geuzenpenning.

De tentoonstelling had een zeer geslaagde opening met oud NOS-verslaggever in Rusland Peter d'Hamecourt, Nanci Adler en muziek geïnspireerd op de Goelag, vertolkt door de Oekraïense accordeonist Oleg Lysenko. Ook deze tentoonstelling trok veel nieuwe bezoekers, die onder de indruk waren: “*Verpletterend en leerzaam*”, “*Dit mag nooit vergeten worden, nooit gewist; ook niet in Rusland!*”, “*Mooie tentoonstelling die de ellende van de Goelag goed weergeeft*”.

De tentoonstelling *De Goelag. Terreur en willekeur in de Sovjet-Unie* vertelde het onbekende en schokkende verhaal van de strafkampen in de Sovjet-Unie waar bijna drie miljoen gevangenen stierven door honger, ziektes en executies. Er was speciale aandacht voor de duizenden Nederlandse gevangenen, deels idealistische communisten die vóór de oorlog naar Rusland waren getrokken om mee te werken aan realisering van de rode droom, maar die, zoals vele Russen, uit de gratie vielen.

DANSEN MET DE VIJAND VANAF 22 NOVEMBER

Tentoonstelling over het uitzonderlijke verhaal van de vrijgevochten en ambitieuze Joodse danslerares Roosje Glaser. Het lukte haar om tijdens de bezetting lang de anti-Joodse maatregelen te negeren en haar succesvolle dansschool overeind te houden. Maar ze werd verraden door zowel haar ex-man, als door haar minnaar, en uiteindelijk gedeporteerd. Via onder andere de kampen in Westerbork en Vught kwam Roosje Glaser in vernietigingskamp Auschwitz. Ook daar probeerde ze zoveel mogelijk de regie over haar leven te houden. In Auschwitz gaf ze zelfs dansles aan SS-officieren, en ging relaties met hen aan om zich een mens te blijven voelen en niet in de gaskamer te eindigen.

“BESONDERS DIE GESCHICHTE DER TANZLEHRERIN ROOSJE HAT BERÜHRT.”

De tentoonstelling was bijzonder door het verhaal. Maar ook doordat er van Roosje Glaser opmerkelijk veel authentiek materiaal bewaard is gebleven: foto's, filmbeelden, uit de kampen gesmokkelde brieven, in de kampen geschreven liedjes, dagboeken, enzovoorts. Ook werd er aandacht besteed aan het al even bizarre verhaal

van Roosjes neef Paul, zoon van Roosjes enige broer John, die zijn Joodse achtergrond afzweert en geheim houdt. Paul ontdekt pas als hij in de veertig is de verborgen geschiedenis van zijn familie en van Roosje.

De tentoonstelling, samengesteld door het Nationaal Monument Kamp Vught, geeft een beeld van de overlevingsdrang van een bijzondere jonge vrouw en laat zien dat de keuzes tussen goed en fout onder extreme omstandigheden niet eenvoudig zijn. De tentoonstelling werd geopend door Robert Croll, bestuursvoorzitter van het fonds, na een programma met een aangrijpende voordracht door Paul Glaser en een optreden door de zangeres Valery van Gorp, die liedjes ten gehore bracht die Roosje Glaser schreef in kamp Westerbork en kamp Auschwitz.

De tentoonstelling trok vooral veel lezers van Paul Glasers succesvolle boek over Roosje, en viel zoals verwacht bij een breed publiek in de smaak, onder wie ook de buitenlandse toeristen: *“Besonders die Geschichte der Tanzlehrerin Roosje hat berührt.”*, *“I learned a lot about the Netherlands. I especially liked the exhibit about Roosje!”*, *“Very well put together exhibition ‘Dancing with the enemy’ is well worth the visit.”*

Naast de grote tentoonstellingen exposeerde het museum in 2017 – voor het laatst want door de herinrichting van het entreegebied zal het niet meer mogelijk zijn – een kleine tentoonstelling in het entreegebied:

DOKWERKERTJES

16 FEBRUARI T/M 6 MAART

Presentatie van rondom de herdenking van de Februaristaking door scholieren gemaakte standbeeldjes, geïnspireerd op De Dokwerker die samen een ‘onverzettelijke’ optocht vormen. Gemaakt in samenwerking met Stichting De Rode Loper op School.

TENTOONSTELLINGEN BUITEN HET MUSEUM

Eten in oorlogstijd werd overgenomen door het Nationaal Monument Kamp Vught en was daar vanaf 1 juli te zien. De tentoonstelling was ook daar een groot succes en behaalde van 1 juli tot eind 2017 ruim 30.000 bezoekers.

De tentoonstelling *Dansen met de vijand* ging over het uitzonderlijke verhaal van de vrijgevochten Joodse danslerares Roosje Glaser, die tijdens de bezetting haar succesvolle dansschool lang overeind hield, maar na verraad toch werd gedeporteerd. Ook in de kampen probeerde ze de regie over haar leven te houden. In Auschwitz gaf ze zelfs dansles aan SS-officieren, en ging relaties met hen aan om zich een mens te blijven voelen en te overleven. De tentoonstelling werd ook door de buitenlandse toeristen hoog gewaardeerd.

3 TOEKOMSTPLANNEN

Het museum maakte in 2017 een plan voor vernieuwing van de vaste opstelling, die begin 1999 werd geopend. De opstelling wordt nog altijd zeer gewaardeerd, maar de interactieve onderdelen zijn verouderd, en de opstelling zal worden aangepast aan een cultureel diverser en internationaler publiek. Uitbreiding van het museum door aankoop van een aangrenzende ruimte kon nog niet worden gerealiseerd.

Het Verzetmuseum besteedde in 2017 veel tijd aan de ontwikkeling van plannen voor de toekomst. Aanleidingen waren noodzakelijke vernieuwing van de negentien jaar oude vaste opstelling, toenemende drukte in het museum en ambities tot uitbreiding. Het museum ging in gesprek met de eigenaren van een aangrenzend perceel, waarop het museum een recht van eerste koop heeft. Er werd een plan gemaakt om in de extra ruimte van ruim 500 m² een veel grotere afdeling over de koloniën in te richten in een ruime historische context. Een afdeling met veel meer aandacht voor Suriname en de Nederlandse Antillen dan in de huidige opstelling en meer aandacht voor verzet tegen Nederland als koloniale onderdrukker. Mogelijk zou er ook een verruiming van Verzetmuseum Junior kunnen worden gerealiseerd. De plannen werden voorgelegd en besproken met diverse stakeholders en mogelijke financiers en er werd onderzoek gedaan naar de haalbaarheid. Er werden diverse scenario's uitgewerkt voor de realisering, in samenhang met de vernieuwing van de vaste opstelling over Nederland in bezettingstijd.

In de zomer bracht het museum een bod uit voor aankoop van het perceel dat helaas werd afgewezen. Er werd ook geïnformeerd naar de mogelijkheid tot aankoop in de toekomst van een ander aangrenzend pand, dat in eigendom is van de gemeente. Ook dit bleek geen optie op redelijke termijn. Daarom werd in het najaar besloten de vernieuwing van de vaste expositie over Nederland in bezettingstijd, los van de uitbreiding, prioriteit te geven. In de loop van het jaar waren conceptplannen voor de vernieuwing besproken met externe deskundigen en een bestuursdelegatie. Aan het eind van het jaar

werd het inhoudelijk plan vrijwel voltooid. Voor de ontwikkeling van interactieve presentaties in de nieuwe opstelling werd een samenwerking gestart met de afdeling interaction design van de Universiteit van Amsterdam.

4. COLLECTIE EN BIBLIOTHEEK

Dankzij hogere entree-inkomsten en een beperkte verhoging van de exploitatie-subsidie, kon in 2017 het reguliere personeel worden uitgebreid tot 9,9 fte. Vanaf februari werkt Filip Bloem als collectiebeheerder. De collectie groeide door 71 schenkingen, waaronder de 49 ongebruikte Gerrit Jan van der Veen-herdenkingspenningen op de foto. Het collectieplan werd vernieuwd en met het Netwerk Oorlogsbronnen werd subsidie geworven om de komende drie jaar alle particuliere archieven van het Verzetsmuseum te digitaliseren.

VERWERVING, ONTSLUITING EN BEHOUD

Ook in 2017 groeide de collectie van het museum door schenkingen, dit jaar 71 in totaal, een daling van 21% ten opzichte van de voorgaande jaren. Er waren relatief veel bijzondere aanwinsten, zoals een afscheidsbrief van de gefusilleerde Karel Pekelharing die actief was in het kunstenaarsverzet, een sigarettendoosje met ingegraveerde tekening uit kamp Natzweiler van Hans Teengs Gerritsen, originele tekeningen van de verzetsman Cor van Teeseling, een plunjezak met inhoud van een soldaat die in 1947 vocht in Nederlands-Indië, een wapen afkomstig van Jan Dekker van de Groep 2000, 49 ongebruikte Gerrit Jan van der Veen-herdenkingspenningen, en een hoofdtelefoon van Miek Rutgers van der Loeff, één van de sleutelfiguren van het illegale telefoonnetwerk Brand, dat cruciaal was voor de onderlinge communicatie van het verzet.

Om actief collectie te verwerven nam het museum weer deel aan de *Niet Weggooien*-actie van de samenwerkende Tweede Wereldoorlog-musea, die zoals elk jaar op 3 mei en 15 augustus plaatsvond. Het leverde één bijzondere aanwinst op: een door onderduikkinderen gemaakt kruidenierswinkeltje.

Het plan om met de gezamenlijke Tweede Wereldoorlog-musea en herinneringscentra driedimensionale objecten te laten fotograferen voor de digitale beeldbank, ging door afwijzing van de subsidieaanvraag niet door. Wél succesvol was een onder regie van het Netwerk Oorlogsbronnen ingediende subsidieaanvraag bij het Metamorfoze-programma voor behoud van het papieren erfgoed. In dit kader zullen alle particuliere archieven van het Verzetsmuseum worden gedigitaliseerd. Voor de subsidieaanvraag werd ongeveer tien pro-

cent van deze archieven nagelopen op beschadigingen, afwijkende formaten, verzuring en andere voor digitalisering relevante criteria. De totale looptijd van dit digitaliseringsproject zal drie jaar bedragen.

In het najaar werd het museum opgeschrikt door de ontdekking dat kampbrieven uit de collectie van het Verzetsmuseum bij een veilinghuis waren verkocht. Nader onderzoek wees uit dat er sinds 2015 meer uit het museum verduisterde collectie via dit veilinghuis is geveild. Ook bij een voor december 2017 geplande veiling zaten stukken uit het Verzetsmuseum in het aanbod. Alle uit het museum afkomstige collectie bleek aangeboden door de weduwe van een vrijwilliger die in 2000 was betrappt op verduistering van nazipropaganda en -realia. Hij bleek nog veel meer te hebben ontvreemd, en vaak enkele brieven te hebben gelicht uit een omvangrijke kampcorrespondentie. Met de specialist in kunstgerelateerde criminaliteit van de politie werd het veilinghuis bezocht. Er werden enkele nog niet verkochte stukken geretourneerd en aan het eind van het jaar werden de kopers schriftelijk benaderd om zo mogelijk stukken terug te kopen.

De nieuwe collectiebeheerder Filip Bloem volgde cursussen op het gebied van behoud/beheer en klimaatbeheersing. Verder nam hij gedurende het gehele jaar deel aan meerdere workshops en conferenties en bouwde zo meer expertise en een netwerk op. Samen met de conservator vernieuwde hij het collectieplan.

RAADPLEGING EN UITLENING

De collectie van het Verzetsmuseum werd in 2017 geraadpleegd door particulieren voor

familieonderzoek, historici, en vooral documentaire- en filmmakers: de makers van producties over Walraven van Hall, over Gerrit Jan van der Veen en over Eva Schloss-Geiringer (hoofdpersoon in Verzetsmuseum Junior). Verder maakte het productiebedrijf van de musical *Soldaat van Oranje* in het museum opnames voor een filmpje op sociale media over illegale radio's.

Het Verzetsmuseum leende in 2017 enkele topstukken uit de collectie uit, zoals de vermomingsbril van Hannie Schaft aan het Museum Haarlem en een navigatiekaart van 'Soldaat van Oranje' Erik Hazelhoff Roelfzema aan Museum Prinsenhof in Delft. Er gingen ook bruiklenen naar musea in het buitenland. Schilderijen uit de onderduik afkomstig van Eva Schloss-Geiringer gingen naar het *Knoxville Museum of Art* in de Verenigde Staten; een door het communistische verzet gebruikte typemachine werd langdurig uitgeleend aan het Huis van de Europese geschiedenis in Brussel.

De foto's van het Verzetsmuseum zijn sinds 2009 online raadpleegbaar en te bestellen via www.beeldbankwo2.nl. In 2017 werden 31 foto's van het Verzetsmuseum via de beeldbank gepubliceerd. Daarnaast werd direct vanuit het museum aan 32 personen en instellingen beeldmateriaal geleverd, onder meer ook voor vier musea in Duitsland en Polen.

De collectiebeheerders behandelden voorts 58 informatieverzoeken. In de kleine, gespecialiseerde, door vrijwilligers bemande bibliotheek, werden 85 onderzoekers en scholieren ontvangen. Voorts werden er door de bibliotheekmedewerkers, zoals de voorgaande jaren, ongeveer 275 per e-mail of telefoon ontvangen informatieverzoeken afgehandeld.

5

EDUCATIE

De educatieve dienst ontving in 2017 een record van ruim 22.000 leerlingen, ondanks verlaging van de groeps-grootte vanwege het ook toegenomen aantal individuele bezoekers. Op de foto Belgische scholieren in de vaste opstelling. Van de leerlingen van het voortgezet onderwijs kwam 27% uit het buitenland. De meeste scholieren (52%) kregen een rondleiding of voerden een onderzoeksoopdracht uit in de vaste opstelling over Nederland in de Tweede Wereldoorlog; 19% maakte een begeleide buurtwandeling, en 29% werd ontvangen in Verzetsmuseum Junior.

Het Verzetsmuseum heeft een vast aanbod van educatieve programma's voor uiteenlopende schoolgroepen die leerlingen informeren over de meest ingrijpende periode uit de recente geschiedenis, én die de leerlingen aanzetten tot alertheid ten opzichte van intolerantie en ondemocratische tendensen. In 2017 werd gewerkt aan de kwaliteitsverbetering van het bestaande aanbod door herziening van de educatieve materialen en verbetering van het scholingsprogramma voor museumdocenten.

GROEPSBEZOEK

Vanwege het groeiende aantal individuele bezoekers, werd de maximale groepsgrootte voor een bezoek aan de vaste expositie begin 2017 teruggebracht naar maximaal 35 leerlingen in de periode vanaf maart tot de zomervakantie. Deze schoolklassen werden verdeeld in drie of vier subgroepen. Ook werden in de drukke maanden de schoolklassen zoveel mogelijk in de ochtend geboekt. Op de woensdagmiddagen en in de (gespreide) schoolvakanties werden in Verzetsmuseum Junior maar enkele klassen geboekt. Desondanks bleef het aantal bezoekers in schoolverband met iets meer dan 22.000 vrijwel gelijk aan dat van 2016.

De verhoudingen van de verschillende schooltypen waren ten opzichte van 2016 niet ingrijpend veranderd. 30% van de scholieren kwam uit het basisonderwijs, 52% uit het voortgezet onderwijs, 18% uit het buitenland en 0,1% was inburgeraar.

Van de basisschoolleerlingen die het museum bezochten waren er 34% afkomstig uit Amsterdam, 46% uit de rest van Noord-Holland en 20% uit de rest van Nederland. Van de leerlingen van

het voortgezet onderwijs waren er 15% afkomstig uit Amsterdam, 24% uit de rest van Noord-Holland, 34% uit de rest van Nederland en 27% uit het buitenland. De buitenlandse groepen waren afkomstig uit Duitsland, Groot-Brittannië, USA, Portugal, Frankrijk, Zwitserland, België, Ierland, Luxemburg, Finland, Polen, Nieuw-Zeeland, Italië, Denemarken, Spanje, Canada, Oostenrijk, Turkije. Voor Duits- en Engelstalige groepen en incidenteel voor Spaanstalige groepen, biedt het museum rondleidingen; anderstalige groepen maken gebruik van een audiotour.

De meeste scholieren, 52% (11.430 leerlingen), kregen een rondleiding of voerden een onderzoekopdracht uit in de vaste opstelling over Nederland in de Tweede Wereldoorlog; 19% (4.107 leerlingen) maakte een begeleide buurtwandeling, en 29% (6.495 leerlingen) werd ontvangen in Verzetsmuseum Junior.

MUSEUMDOCENTEN EN EDUCATIEVE MATERIALEN

Het Verzetsmuseum heeft een team van ongeveer vijftig vrijwillige museumdocenten. Het is een gemêleerde groep met werkenden, gepensioneerden en studenten. In 2017 was er veel uitval door ziekte. Door verhoging van de pensioenleeftijd en een grote werkgelegenheid viel het niet mee om nieuwe museumdocenten te werven. Toch is dat gelukt. Tien kandidaten zijn opgeleid tot museumdocent. Vanwege ziekte, ongeschiktheid of een nieuwe baan, zijn drie kandidaten gedurende het traject gestopt. Twee vrijwilligers zijn na een aantal jaren afwezigheid teruggekeerd als museumdocent.

In 2016 waren er uitgebreide functioneringsgesprekken gevoerd met alle museumdocenten.

Mede op basis hiervan werden in 2017 het scholingsprogramma en de educatieve materialen verbeterd. Er kwam een nieuwe handleiding voor buurtwandelingen, een nieuwe handleiding voor de inburgeringsgroepen en alle onderzoeksopdrachten werden herzien en (in de nieuwe huisstijl) herdrukt. Ook de lessuggesties voor docenten op de website werden uitgebreid en verbeterd.

De educatieve dienst experimenteerde in 2017 met scholingen door externe deskundigen. Hoofd educatie Gerard Mensink bezocht in dit kader een studiedag van de Stichting School en Veiligheid. De museumdocenten kregen op 20 maart een scholing van Jaap Tanja van de Anne Frank Stichting over omgang met antisemitisme. Op 15 en 19 mei volgden trainingen over omgang met radicalisering door trainers die werken met de aanpak OEN (Open Eerlijk en Nieuwsgierig). Er was een uitwisseling met de museumdocenten van Artis over Artis in oorlogstijd, waarbij naast inhoudelijke informatie ook didactische vaardigheden aan bod kwamen. Op 20 november gaf bestuursvoorzitter professor Hans Blom weer een zeer geslaagd college over verzet.

Hoofd educatie Gerard Mensink bij één van de scholingsbijeenkomsten voor museumdocenten. Er werd in 2017 veel geïnvesteerd in verbetering van de educatieve programma's en leermiddelen en in verbetering van de scholing van museumdocenten.

SOCIAAL-MAATSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN, SAMENWERKING EN PROMOTIE

Vanaf 2007 heeft het Verzetsmuseum, in het kader van het museale samenwerkingsverband in Amsterdam Stad en Taal, een programma voor inburgeraars. Het aantal deelnemers ligt al jaren laag in alle Stad en Taal-musea. In 2017 viel de promotie via de gemeente Amsterdam weg en daalde het aantal tot een dieptepunt van slechts 31 cursisten.

Bij de tentoonstelling *Eten in oorlogstijd* was een speurboekje gemaakt. Het werd veel gebruikt door bezoekers in gezinsverband. Gezien de gerichte verspreiding via het Voedingscentrum, viel de belangstelling van de koksscholen (MBO, ROC) tegen. Slechts vijf groepen doorliepen het educatieve programma. Tijdens het laatste expositieweekend was er – onbegeleid – belangstelling van studenten van de *University of Gastronomic Science* uit Milaan.

Het project voor ouderen in verzorgingshuizen, *Verzetsmuseum op de thee*, werd in 2017 voortgezet. Omdat het aantal aanvragen via projectpartner Cordaan aanzienlijk terugliep, werd met succes samenwerking gezocht met de andere koepels in Amsterdam, Amsta Verpleging en Verzorging en Amstelring. Er werden in 2017 zeven groepen van gemiddeld twaalf ouderen bezocht.

Ook buiten het museum was het Verzetsmuseum actief. De Duitse vrijwilligers van de *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste* (ASF) gaven in april les aan basisscholen in het hele land, aan de hand van het door het Verzetsmuseum ontwikkelde lespakket *Verzet je!*.

Voor het gezinspubliek organiseerde de educatieve dienst weer activiteiten tijdens de schoolvakanties. Kinderen konden Jan en soms Henk, twee van de hoofdpersonen in Verzetmuseum Junior, ontmoeten en vragen stellen. Ook was er regelmatig een museumdocent als 'assistent conservator' aanwezig met een koffertje met authentieke voorwerpen, die de kinderen konden vasthouden en aanraken en waarbij aanvullende verhalen werden verteld. Het bezoek van kinderen in familieverband nam toe tot 11.333.

Het Verzetmuseum nam ook in 2017 weer deel aan diverse gezamenlijke educatieve promotie-acties en evenementen. Van 25 t/m 28 januari presenteerden de samenwerkende musea en herinneringscentra over de Tweede Wereldoorlog zich op de Nationale Onderwijs Tentoonstelling in de Jaarbeurs van Utrecht, op 30 en 31 maart werd deelgenomen aan de jaarlijkse Kunstschooldag, en het museum was een kerninstelling bij het Cultuurbus/boot-project van Mocca Expertisecentrum Cultuuronderwijs. Met de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH 40-45) werd aan het eind van het jaar een aanvraag ingediend bij het ministerie van VWS voor een gezamenlijke educatieve kwaliteitsimpuls in 2018 en 2019.

De SMH-instellingen zijn met het Nationaal Comité 4 en 5 mei trekkers van het 'domein educatie' van het Platform WO2 waarin vele organisaties participeren. In dit kader werd gewerkt aan een uitvoeringsagenda om de Tweede Wereldoorlog-educatie door samenwerking te verbeteren.

Museumdocenten bereiden zich voor op de komst van een groep. Het Verzetmuseum heeft een team van ongeveer vijftig vrijwillige museumdocenten. Door verhoging van de pensioenleeftijd en een grote werkgelegenheid viel het niet mee om nieuwe museumdocenten te werven. Toch is dat gelukt.

6

EVENEMENTEN

Godfried van Run in gesprek met ooggetuige Mily Weisglas-Kaufmann over de mensensmokkelaars van de ontsnappingslijnen tijdens de Helden & Schurken-bijeenkomst op 19 april. Van januari tot en met mei organiseerde het museum weer een maandelijkse bijeenkomst samen met het NIOD, het Historisch Nieuwsblad en NTR/VPRO/Geschiedenis24 over actuele historische thema's. Er werden voor het eerst Facebookadvertenties ingezet waardoor alle bijeenkomsten uitverkocht waren.

LEZINGEN, DISCUSSIES, FILMVERTONINGEN EN VOORSTELLINGEN

Het Verzetsmuseum organiseert jaarlijks lezingen en debatten met vaste samenwerkingspartners om het thema van het museum te relateren aan de nieuwste historisch-wetenschappelijke ontwikkelingen of aan de politieke actualiteit.

BIJEENKOMSTENSERIE HELDEN & SCHURKEN

Van januari tot en met mei organiseerde het museum weer een maandelijkse bijeenkomst, dit keer op woensdagen, onder de titel Helden & Schurken, samen met het NIOD, het *Historisch Nieuwsblad* en NTR/VPRO/Geschiedenis24. De kaartverkoop liep in 2017 vrijwel geheel via de website. De te scannen e-tickets versnelden de doorstroom van het publiek bij binnenkomst aanzienlijk. Er werden voor het eerst Facebookadvertenties ingezet waardoor alle bijeenkomsten uitverkocht waren.

- Op 18 januari sprak Ad van Liempt onder de titel *Excessen of structureel geweld?* over Nederlands-Indië met de Zwitsers-Nederlandse historicus Remy Limpach en Gert Oostindie.
- Op 15 februari sprak Frans Smits met Hitler-kenners Willem Melching en Wim Berkelaar over de beeldvorming over Hitler.
- Op 15 maart sprak Hans Blom met Erik Schumacher over diens boek *1942*.
- Op 19 april was de bijeenkomst gewijd aan mensensmokkelaars van de ontsnappingslijnen. Godfried van Run sprak hierover met Sierk Plantinga en met de levendige oog-

getuige Mily Weisglas-Kaufmann.

- Op 17 mei was de bijeenkomst getiteld *Hoe fout was het Rode Kruis?* Clair Polak sprak hierover met Regina Grüter en Ad van Liempt.

SOBIBORBIJEENKOMST, 27 OKTOBER

Sinds vele jaren organiseert het Verzetsmuseum met de Stichting Sobibor een bijeenkomst in het kader van herdenking van de opstand in dat vernietigingskamp in 1943. Dit jaar was de bijeenkomst gewijd aan het Demjanjuk-proces en de rol van de medeaanklagers. Met inleidingen door historicus Johannes Houwinck ten Cate en Jetje Manheim, die als bestuurslid van de Stichting bij het proces was betrokken. Daarna volgde een gesprek onder leiding van Harmen van der Wilt, hoogleraar Internationaal Strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam, met vijf medeaanklagers en Hans Bevers, juridisch adviseur van de openbare aanklager van het Internationaal Strafhof Den Haag. Het was een aangrijpende bijeenkomst, voor een zeer betrokken publiek.

ANTON DE KOMLEZING, 31 OKTOBER

Met het dagblad *Trouw* en de Anne Frank Stichting als stille partner, organiseert het museum jaarlijks de Anton de Komlezing, waarin aandacht wordt gevraagd voor de strijd tegen intolerantie en discriminatie in heden en verleden en voor de geschiedenis van minderheidsgroepen en hun positie in de Nederlandse samenleving.

De lezing werd in 2017 gegeven door Franc Weerwind, de eerste zwarte burgemeester van

een grote stad in Nederland (Almere). Hij ging in op de diversiteit in de huidige Nederlandse samenleving, de bestuurlijke uitdagingen die dit geeft, en de rol die gemeentes hierin kunnen vervullen. Voormalig (kick)bokskampioen Lucia Rijker, reageerde als co-referent op de lezing. Het was een zeer geanimeerde en gewaardeerde bijeenkomst in een overvolle zaal.

PROGRAMMA'S RONDOM WISSELTENTOONSTELLINGEN

Eten in oorlogstijd

- Zondag 26 maart: Oorlogsproeverij georganiseerd door Manon Henzen van kookatelier Eetverleden. Twee keer presenteerde Manon de proeverij voor een zeer gemengd publiek van jong (10 jaar) tot oud (91). Een interactief verhaal, waarbij de bezoekers ook zeer geanimeerd met elkaar in gesprek gingen.
- Zondag 30 april: Vertoning van de documentaire *De keuken van Kamp Westerbork* in de gehoorzaal.
- Vrijdag 5 mei, Bevrijdingsdag, was er een Vrijheidsmaaltijd getiteld *Eten uit de lucht*. Het bevrijdingsgerecht van Julius Jaspers uit de tentoonstelling werd gekookt door Diana Roos. Conservator Karlien Metz gaf een presentatie over de voedselhulp tijdens de bevrijding, en Merlijn Stoffels van het Rode Kruis Nederland een presentatie over voedselhulp nu.

Goelag. Terreur en willekeur in de Sovjet-Unie

- Op 28 mei was er een openingsprogramma. Oud NOS-verslaggever in Rusland Peter

De jaarlijkse Sobiborbijeenkomst ter herdenking van de opstand in dat vernietigingskamp in 1943, was in 2017 gewijd aan het Demjanjuk-proces en de rol van de medeaanklagers. Op het podium historicus Johannes Houwinck, hoogleraar Internationaal Strafrecht Harmen van der Wilt, vijf medeaanklagers en adviseur van de openbare aanklager van het Internationaal Strafhof Den Haag Hans Bevers. Het was een aangrijpende bijeenkomst, voor een zeer betrokken publiek.

d'Hamecourt vertelde over het huidige Rusland, Nanci Adler van het NIOD over de geschiedenis van de Goelag en omgang met de herinnering aan het Stalinisme; de Oekraïense accordeonist Oleg Lysenko speelde een deel van het werk *Vijf gezichten op het land van de Goelag archipel* van Victor Vlasov, geïnspireerd op het boek *De Goelag Archipel* van Solzjenitsyn.

- Op 4 november was de Museumnacht een Russische Nacht aansluitend bij de Goelag-tentoonstelling, met onder meer workshops Russisch volksdansen, een lezing over de rituelen van het drinken van wodka, melancholieke muziek van Oleg Lysenko, voordracht van liefdesbrieven uit de Goelag en een mensenrechtenquiz in samenwerking met Amnesty International onder leiding

van Mo Anouar. De zaal was ingericht met boomstammen en rode vlaggen, en grote matroesjka's trokken de aandacht voor de deur. Het was een zeer geslaagde bijeenkomst met een voor de Museumnacht relatief laag aantal van 1.848 bezoekers.

Dansen met de vijand

- Op 18 november was er een voorbezigting voor de Vrienden van het museum, met een indrukwekkende voordracht door Paul Glaser.

EENMALIGE BIJeenKOMSTEN EN EVENEMENTEN VAN DERDEN

Het museum organiseerde voorts eenmalige bijeenkomsten met wisselende partners. Ook werd de gehoorzaal beschikbaar gesteld of voor beperkt tarief verhuurd voor bijeenkomsten van derden

over aan het museum gelieerde onderwerpen, waarbij ook het museum kon worden bezocht.

- 23 maart: presentatie boek *Tamar* door Monique Hooft met uitgeverij Futuro
- 7 april: presentatie van het boek van Frits Barend en zijn vrouw Marijke Barend-van Haften, *Matzes en Mie*, over hun familiegeschiedenis. Het eerste exemplaar werd aangeboden aan de voormalig bestuursvoorzitter van het Verzetsmuseum Eberhard van der Laan.
- 26 april: presentatie van het boek *Het Mozaïek* van Gilbert Creutzberg met Uitgeverij Conserve.
- 4 mei: bijeenkomst van het Joods Maatschappelijk Werk, waarbij nabestaanden dierbaren konden herdenken.
- 9 juli: voorvertoning van de documentaire *De strijd om het Srebrenica Museum*, over de moeilijke realisering van dit museum in een complex

Grote matroesjka's trokken de aandacht voor de deur tijdens de Museumnacht op 4 november. Het museum organiseerde een Russische Nacht aansluitend bij de Goelag-tentoonstelling, met workshops Russisch volksdansen, een lezing over de rituelen van het drinken van wodka, melancholieke muziek van Oleg Lysenko, voordracht van liefdesbrieven uit de Goelag en een mensenrechtenquiz in samenwerking met Amnesty International onder leiding van Mo Anouar.

politiek krachtenveld, met een nagesprek met regisseur Kay Mastenbroek.

- 12 juli: proefvoorstelling *Het gebeurde* gebaseerd op *Het bittere kruid* van Marga Minco door Thea Rijsewijk.
- 10 september: introductiebijeenkomst van de landelijke vrijwilligers van de *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste*.
- 22/23 november: *Nacht van de Vervanging* van het ASKV, waarbij vluchtelingen overnachten bij bekende Nederlanders en gezamenlijk dineren en ontbijten in het museum.
- 12 december: presentatie van het boek *Operatie Keystone. Nederlanders bij de special Air Service (SAS), december 1944 - mei 1945*.
- 16 december: bijeenkomst van kinderen van medewerkers aan het illegale *Het Parool*.

COLLECTIEVE EVENEMENTEN

Zoals in voorgaande jaren nam het Verzetsmuseum ook in 2017 weer deel aan diverse collectieve evenementen:

- In het kader van de 75ste herdenking van de Februaristaking waren in de entreehal door kinderen gemaakte *Dokwerkertjes* te zien.
- De Nationale Museumweek van 3 t/m 9 april had als thema 'Ons echte goud'. Door de Museumvereniging werd een schatkaart voor kinderen gemaakt; het Verzetsmuseum nam deel met een schilderij uit Verzetsmuseum Junior.
- Ter gelegenheid van 4 en 5 mei was er de traditionele avondopenstelling, met ruim 100 bezoekers, en een geslaagde Vrijheidsmaaltijd in het teken van *Eten in oorlogstijd*.
- Aan de Uitmarkt op 26 en 27 augustus nam het museum weer deel met een gezamenlijke

presentatie van De Plantage, dit jaar op een steiger tegenover het Scheepvaartmuseum; bezoekers konden een gratis rondvaart maken rond de Plantage-buurt, waarna de opvarenden via een Rad van Fortuin *goodiebags* van de verschillende Plantage-instellingen konden winnen.

- In het kader van de Maand van de Geschiedenis, in oktober, werden diverse activiteiten onder de aandacht gebracht. In de bijbehorende *Museumkidsweek* konden kinderen in Verzetsmuseum Junior de echte hoofdpersoon Jan ontmoeten.
- De Amsterdamse Museumnacht op 4 november stond, zoals al vermeld, in het teken van de tentoonstelling over de Goelag.

7 PUBLIEK, MARKETING EN PR

Voor alle tentoonstellingen werden er posters verspreid in Amsterdam. Voor *De Goelag* was er een Nederlandse en Engelse variant.

BEZOEKERS

Het museum ontving in 2017 bijna 106.000 bezoekers, waarvan 22.000 scholieren in groepsverband, een groei van 1,7% ten opzichte van het voorgaande jaar. Opvallend was dat de aantallen vooral in de eerste helft van het jaar achterliepen op die van 2016. De tweede helft van het jaar groeiden de bezoekcijfers weer.

Het museum houdt maandelijks gedurende een week een enquête onder de individuele bezoekers. In combinatie met de verschillende categorieën bezoekers die het kassasysteem registreert, heeft het museum een goed beeld van het profiel van de bezoekers en van de trends en ontwikkelingen in de samenstelling van de bezoekers.

In de herkomst van de bezoekers zijn sinds vele jaren slechts kleine fluctuaties waarneembaar. Het percentage Nederlandse bezoekers zakte licht tot 24%, waarvan 11% uit Amsterdam en 13% uit de rest van Nederland. De overige 76% van de individuele bezoekers kwam uit het buitenland, waarvan 54% uit Engelstalige landen (Groot-Brittannië, Ierland, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Verenigde Staten), 16% uit de rest van West-Europa en 6% uit de rest van de wereld. Opnieuw heeft slechts 10% van de bezoekers het museum al eens eerder bezocht. Van de bezoekers in schoolverband kwam in 2017 21% uit Amsterdam, 60% uit de rest van Nederland en 19% uit het buitenland.

Wat betreft de individuele bezoekers is er een duidelijke trend naar verjonging zichtbaar. Ook bij observaties in het museum was dat opgevallen. Het wordt bevestigd door de enquêtecijfers. Alle leeftijdsgroepen tot 50 jaar namen procentueel toe: jongeren tot 18 jaar tot 14%, 19 tot en met

25-jarigen tot 15%, 26 tot en met 35-jarigen tot 23%, 36 tot en met 50-jarigen tot 21%. Het percentage 50-plussers nam af: de 51 tot en met 65-jarigen tot 16% en de 65-plussers tot 11%.

Het museum ontving in 2017 weer meer volbetalende bezoekers dan verwacht en het aantal museumkaartbezoekers nam verder af, waarschijnlijk door vermindering van de fraude via hotels doordat de kaarten moeten worden voorzien van een pasfoto.

BEZOEKERS ONLINE

Dankzij een impuls aan de online marketing groeide in 2017 het aantal online fans. Het aantal Facebook-vrienden groeide van 2.700 eind 2016 tot 4.480 eind 2017, het aantal volgers op Twitter van 975 tot 1160, en op Instagram, dat voor het eerst werd ingezet, kreeg het museum 492 volgers.

De website www.verzetsmuseum.org kreeg in 2017 335.558 unieke bezoekers. Dat is een daling ten opzichte van de 428.338 in 2016, maar toch een verbetering. De SEO (Search Engine Optimizer) is verbeterd en met partner Olifant Media werden er gerichtere zoektermen voor Google AdWords ingevoerd, waardoor Google de site hoger waardeert en de zoekresultaten verbeteren. Het aantal bezoekers nam af, maar het aantal daadwerkelijk geïnteresseerde bezoekers dat veel tijd op de website doorbrengt, nam toe. De website heeft onderdelen in zes vreemde talen. In 2017 bezocht bijna 23% het Engelstalige deel van de site tegenover 19% in 2016. Er werd in 2017 samen met websitebouwer Driebit, gewerkt aan de aanpassing van de website aan de nieuwe huisstijl in 2018.

Vrijwel elke door het museum zelf geproduceerde tentoonstelling wordt na afloop omgezet in een digitale expositie. In 2017 is er een digitale expositie aan de website toegevoegd over *Eten in oorlogstijd*. De digitale exposities werden in 2017 43.794 keer bekeken. De digitale expositie over Suriname en de Nederlandse Antillen in oorlogstijd was weer het best bekeken onderdeel. Twee digitale exposities hebben interactieve onderdelen. Op de verhalenmodule voor *Naar de boeren*, over de kinderevacuaties in de Hongerwinter werden drie verhalen toegevoegd. Het digitale monument voor de Nederlandse politieke gevangenen in Dachau werd aangevuld met 38 toevoegingen.

Uit Google analytics blijkt dat de trend naar verjonging van de fysieke bezoekers ook zichtbaar is bij de websitebezoekers. De jongere leeftijdscategorieën nemen toe (18 t/m 24 jaar van 14 tot 18%; 25 t/m 34 jaar van 18 tot 21%), de middencategorieën bleven redelijk gelijk (33 t/m 44 jaar rond de 18%, 45 t/m 54 jaar rond de 17%) en de twee oudste leeftijdscategorieën namen af (55 t/m 64 jaar van 17 tot 14%, en 65-plussers van 16 tot 13%). De man/vrouw-verhouding bleef gelijk: 57% van de bezoekers is vrouw, 43% is man. Er is een stijging zichtbaar van het gebruik van de website via de mobiele telefoon, van 18% in 2015 en 22% in 2016 tot 29% in 2017.

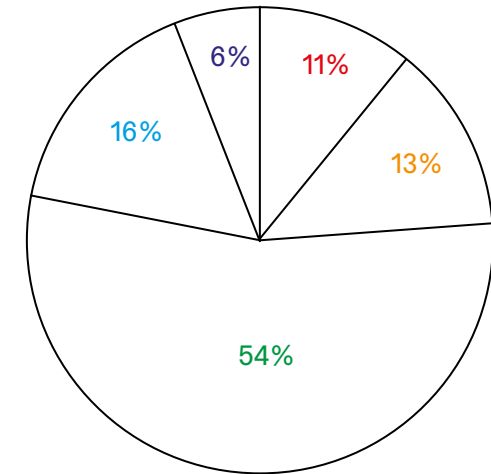
Naast de eigen website beheert het Verzetsmuseum ook de in 2011 bij een tentoonstelling geproduceerde website www.walravenvanhall.nl. Het aantal bezoekers nam met ruim 2.000 bezoekers toe tot 10.136, waarschijnlijk door voorpubliciteit voor de speelfilm *Walraven van Hall, bankier van het verzet*, die in 2018 verschijnt. Filmpjes van het Verzetsmuseum

BEZOEKERSAANTALLEN 2017

Individuele bezoekers volwassenen	68.640
Individuele bezoekers kinderen/jongeren	11.333
Groepsbezoek volwassenen en bezoekers evenementen	3.643
Groepsbezoek basisonderwijs	6.649
Groepsbezoek voortgezet onderwijs	10.730
Groepsbezoek MBO/HBO/WO	665
Groepsbezoek buitenland/inburgeraars	4.019
Educatieve activiteiten op externe locaties	84
Totaal	105.763

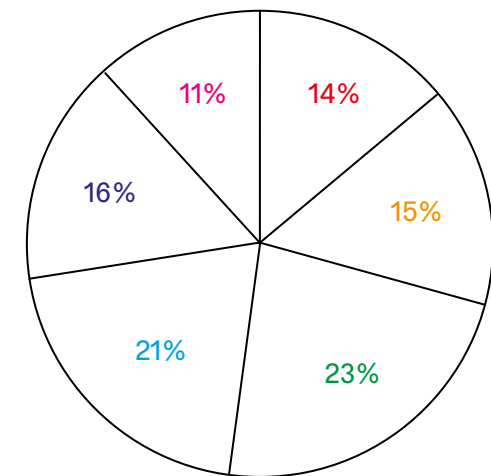
HERKOMST BEZOEKERS 2017

- Amsterdam
- Rest van Nederland
- Engelstalige landen
- Rest van West-Europa
- Rest van de wereld

LEEFTIJDEN BEZOEKERS 2017

- 18
- 19-25
- 26-35
- 36-50
- 51-65
- 65+

op YouTube werden met ruim 8.000 views iets vaker bekeken dan in 2016; de views via Vimeo halveerden om onbekende reden van ca. 25.000 naar ruim 12.000 views.

Het museum was ook in 2017 weer zeer succesvol op de sociale media met spontane aanbevelingen van buitenlandse bezoekers. Er verschenen verschillende blogs en vlogs, onder andere op de site *Amsterdam Calling* en *Traveler.com*. Op *TripAdvisor* stond het Verzetsmuseum weer in de top vijf van meest gewaardeerde musea in Amsterdam en kreeg het 440 reviews waarvan 91% als 'Uitstekend'. Vele malen wordt vermeld: *"One of the best museums I have ever visited"*, *"One of the highlights of my trip"*. Een selectie van citaten uit de tweede helft van het jaar:

13-7-2017 *"Americans tend to think black and white (...) This museum gives you a fine reality check, you discover that so many people just looked the other way as neighbors were transported to the death camps. An excellent history lesson."*

17-8-2017 *"The top notch children's area gave my 13 year old an interactive view of four children caught up in the war during occupation."*

28-8-2017 *"Fascinating insights (...) for travelers interested in history and deeper look into Dutch culture."*

5-9-2017 *"At the end, we went through an exhibit on the Dutch in Indonesia which amazed me. This exhibition told the story from both sides to allow the audience to engage in an experience with less bias... magnificent!"*

23-10-2017 *"Excellent and thought provoking."*

28-12-2017 *"Brilliant. Showed real dilemma of the occupation without being mawkish."*

"FASCINATING INSIGHTS FOR TRAVELERS INTERESTED IN HISTORY AND DEEPER LOOK INTO DUTCH CULTURE."

AUDIO- EN SMARTPHONETOURS

Het museum biedt de bezoekers kosteloos een audiotour via podcatchers aan in zeven talen. In de aanbevelingen op *TripAdvisor* wordt de audiotour vaak aanbevolen. In mei werden er podcatchers vervangen en werd het aantal uitgebreid. De bedieningsinstructie van het nieuwe meubel werd door veel bezoekers niet begrepen, en dus verbeterd.

In 2017 werden de tours via de podcatchers 57.393 keer uitgeleend, een toename met ruim 7.000 ten opzichte van 2016. De tours in het Engels werden 40.113 keer uitgeleend; de andere talen veel minder: Nederlands 6.439, Duits 3.354, Spaans 2.571, Frans 3.087, Italiaans 999 en Portugees 830 keer. Verzetsmuseum Junior is via de audiotour alleen toegankelijk in het Engels. Dit onderdeel van de audiotour werd ruim 8.000 keer gebruikt.

Bezoekers konden de audiotours ook downloaden op hun eigen smartphone via de gratis app voor culturele toeristische routes *izi.TRAVEL*.

Deze optie is vooral bij Nederlanders populair. De tour door de vaste opstelling werd 333 keer in het Nederlands en 207 keer in het Engels gedownload, en Italiaans scoorde met 138 downloads relatief hoog. Via *izi-TRAVEL* wordt ook een wandeling van het Anne Frank Huis naar het Verzetsmuseum in twee talen aangeboden. De Nederlandse wandeling werd in 2017 905 keer gedownload en de Engelse 583 keer.

MARKETING EN PUBLICITEIT

Het Verzetsmuseum gaf in 2017 een impuls aan de online marketing. Uit beschikbare data werd geanalyseerd hoe verschillende doelgroepen er toe komen het museum te bezoeken. Er werd een abonnement genomen bij Meltwater om inzicht te krijgen in de sociale media-aandacht voor het museum. Hieruit bleek dat het museum vooral wordt genoemd in twitterberichten van reisguides en reisblogs. Ook was er veel dataverkeer rondom de Anton de Komlezing en de Nacht van de Vervanging.

Met Olifant Media als nieuwe partner voor Google AdWords en Google Advertising, werd op basis van de onderzochte gegevens een plan voor de online marketing opgesteld. Ook werd So-Wifi geïnstalleerd waardoor bezoekers – als ze dat willen – in het museum direct worden doorgelinkt naar *TripAdvisor* of de Facebook-pagina van het museum.

Voor de tentoonstelling *Eten in oorlogstijd* verliep – voor het eerst voor het Verzetsmuseum – de promotie vooral online. Er waren betaalde Facebookcampagnes waarin gebruik werd gemaakt van promotiefilmpjes met de vijf meewerkende koks. Een topscore bereikte het filmpje met Julius Jaspers gebruikt voor de Vrijheidsmaaltijd

Tijdens de Nacht van de Vervanging, georganiseerd door ASKV, overnachten vluchtelingen bij bekende Nederlanders. Op 22 en 23 november kwamen zij gezamenlijk dineren en ontbijten in het museum. Onder de deelnemers in 2017 Raoul Heertje, Joost Prinsen, Marjan Berk, Hanna Verboom en Hadewych Minis. Het evenement kreeg veel aandacht op de sociale media.

op 5 mei met meer dan tienduizend Facebook views. Gekoppeld aan de online-promotie voor de al genoemde Oorlogsproeverij, werd er voor *Eten in oorlogstijd* ook een postercampagne uitgezet in Amsterdam, Den Haag en Leiden. De Proeverij kreeg na afloop een groot artikel in *Het Parool*.

Rondom 4 en 5 mei was er extra aandacht voor *Eten in oorlogstijd* in de traditionele media, onder meer door interviews met de conservator en directeur op Radio Noord-Holland en Radio 2. Het museum werd op 4 mei ook verrast door een column in *NRC-Handelsblad*, waarin voedingsdeskundige Martijn Katan schreef dat het eetpatroon, anders dan de tentoonstelling stelt, niet gezonder werd in de eerste bezettingsjaren. De krant plaatste een reactie van het museum op de opiniepagina, en later ook een reactie van historicus Gerard Trienekens, die op het thema promoveerde. Op de valreep maakte Yvette van Boven televisieopnamen in de tentoonstelling voor het VPRO-programma *Koken met Van Boven*, die werd uitgezonden toen de tentoonstelling was doorgeplaatst in het Nationaal Monument Kamp Vught.

De opening van de tentoonstelling *De Goelag* kreeg een lang televisie-item in *EenVandaag* en aandacht in *Met het Oog op Morgen*, *Het Parool*, *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf*. Er verschenen voorts enkele ingezonden brieven in *Het Parool* waarin voormalige communisten protesteerden tegen het gebruik van het woord 'slachtoffers' voor de Nederlandse Goelag-gevangenen, die hadden gevochten in Duitse dienst.

Ook een reactie van het museum werd geplaatst. In de periode na de opening kreeg de tentoonstelling aandacht in *A-Mag*, de *Uit-*

Dagblad *Trouw* is partner bij de organisatie van de Anton de Kom-lezing. Franc Weerwind, de eerste zwarte burgemeester van een grote stad in Nederland (Almere) gaf de lezing in 2017. Na afloop poseert hij met Verzetmuseumdirecteur Liesbeth van der Horst, co-referent en voormalig (kick) bokskampioen Lucia Rijker, en gespreksleider Cees van der Laan, hoofdredacteur van *Trouw*.

krant, Aanspraak, het Historisch Nieuwsblad, G-geschiedenis en De Kijk. Er werden ook 5.000 flyers, 200 A1 posters en 350 A2 posters verspreid in Amsterdam.

Dansen met de vijand kreeg onder meer artikelen in *Het Parool, Het Noord-Hollands Dagblad, Ons Amsterdam, Alles over Geschiedenis, Sestra Magazine, De Aanspraak, De Boekenkrant, Muze, 50+Magazine*, en het buurtblad *1018*. Voor deze tentoonstelling werden 10.000 flyers, 175 A1 posters en 350 A2 posters verspreid in Amsterdam. Daarnaast gingen er posters en flyers naar dansscholen en de theaters die de musical *Dansen met de vijand* geprogrammeerd hadden. Voor *Verzetmuseum Junior* werden in alle vakantieperiodes verschillende acties gevoerd die vooral via Facebook onder de aandacht werden

gebracht. Er was een actie voor vriend(inn)en die het boek *Meisjes in de oorlog* van Pieter Eckhardt konden winnen. De meet&greet met Jan uit Verzetmuseum Junior kreeg publiciteit in *Het Parool, de Echo en De Telegraaf* en op de televisie bij *Zapp Live*. Een artikel van meerdere pagina's over het NSB-meisje Nelly uit Verzetmuseum Junior in de Zeeuwse *Eendrachtstbode*, maakte veel los bij Nelly's familie. Ook werd 'Junior' opgenomen in de YouTube-campagne van de KPN voor kinderen over *Evert_45*, een zogenaamde vlogger in de oorlog. Er werden posters voor Verzetmuseum Junior opgehangen op de elektriciteitskasten in de directe omgeving van het museum. Op de Dag van de Vrede, 21 september, zond RTL's *Koffietijd* een item uit over Verzetmuseum Junior als een mede dankzij het vfonds gerealiseerd project.

Voor de promotie van de lezingen en debatten waren de vaste mediapartners weer onmisbaar. Het *Historisch Nieuwsblad* plaatste meermaalen grote aankondigingen van de serie Helden & Schurken. Het plotselinge overlijden van de hoofdredacteur van het *Historisch Nieuwsblad* Frans Smits, spil in de jarenlange samenwerking, kwam als een grote schok. Zijn opvolger Annemarie Lavèn bleek gelukkig de samenwerking op de oude voet te willen voortzetten. De Anton de Komlezing werd zoals gebruikelijk aangekondigd in en gepubliceerd door mediapartner *Trouw*. Ook voor deze evenementen werd voor het eerst gebruik gemaakt van goedkope Facebookadvertenties waardoor de belangstelling groter was dan ooit.

Het museum bracht twee nummers uit van de eigen Nieuwsbrief voor donateurs en relaties. Het laatste nummer werd vormgegeven in de nieuwe huisstijl. Ook het kantoordrukwerk werd in de nieuwe huisstijl vormgegeven en geleidelijk in gebruik genomen.

Voor de buitenlandse markt realiseerde het Verzetsmuseum in 2017 weer vermeldingen op vele toeristische websites en plattegronden en in informatiegidsen. Via *Holland Pass*, *Tiqets* en *Tours & Tickets* werden vouchers en e-tickets verkocht aan vooral buitenlandse toeristen en via *Booking.com* ontvingen klanten een kortingscode.

RELATIES

Het Verzetsmuseum ontving in 2017 uiteenlopende relaties. Er was vooral weer veel belangstelling van buitenlandse (museum)delegaties voor het Verzetsmuseum Junior. Uit het buitenland kwamen de Amerikaanse curator en schrijver Elena Gonzales, een delegatie van het Hongaarse Múzeum Kiss, van het Maidan Museum uit Kiev en van het Politie Museum in Jakarta; een groep Nederlandse en Poolse docenten in het kader van een cursus van de Anne Frank Stichting, 17 educatief medewerkers van musea uit het Deense Kristiansand, vertegenwoordigers van de Summer University in Srebrenica, een groep van 15 bestuurders van het ICOM (International Council of Museums), 20 Braziliaanse ambassadevertegenwoordigers, Linda Norris van de International Sites of Conscience in New York, een delegatie van educatief medewerkers uit Tsjechië, Hongarije, Slowakije en Polen georganiseerd door de Nederlandse ambassade in Polen, en een grote delegatie

Zuid-Amerikaanse hoogwaardigheidsbekleders via de Argentijnse Anne Frank Stichting.

Het museum was vertegenwoordigd in adviesgroepen en discussiepanels. Hoofd educatie zat in een klankbordgroep voor de ontwikkeling van een Joods Museum in Westfalen, een adviesgroep voor de ontwikkeling van een lespakket over Roosje Glaser (hoofdpersoon in de tentoonstelling *Dansen met de vijand*) en nam deel aan de Keti Koti dialoogtafel. De directeur adviseerde onder meer over de inrichting van het Oranje-hotel en over een tentoonstelling over de April/meistakingen uit 1943 in Hengelo. Uiteraard was het museum vertegenwoordigd bij de belangrijkste nationale herdenkingen, zoals de Auschwitz Herdenking, de herdenking van de Februaristaking, en de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam en enkele kleinere herdenkingen.

Het Verzetsmuseum maakt als kleine instelling deel uit van tal van samenwerkingsverbanden. Belangrijk is de Plantage Amsterdam, waarin culturele instellingen van de oostelijke binnenstad samenwerken; Verzetsmuseumdirecteur Liesbeth van der Horst maakt deel uit van het bestuur. De Plantage Amsterdam is al jaren actief voor de gezamenlijke marketing, gezamenlijke inkoop van duurzame energie en heeft een actieve werkgroep Human Resource Management. In 2017 werd het duurzaamheidsbeleid verder ontwikkeld.

Het Verzetsmuseum maakt ook deel uit van de landelijke Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH), waarvan Liesbeth van der Horst in 2011 stichtend voorzitter was. Sinds 2015 maakt de SMH deel uit van het sectorbrede Platform WO2, waarin naast SMH ook het NIOD en het

Nationaal Comité 4 en 5 mei een spilfunctie innemen. In Het Platform werd in 2017 gewerkt aan het Jaar van Verzet in 2018. Het Verzetsmuseum ontwikkelde in dit kader een tentoonstelling over de beramers van de aanslag op het bevolkingsregister en hun worsteling met morele dilemma's en praktische problemen, aansluitend op de invalshoek van het NIOD-onderzoekprogramma naar verzet. Op 3 oktober werd deelgenomen aan een startcongres voor het Jaar van Verzet in Groenekan. Bestuurslid Dineke Stam gaf er een workshop. In december nam Liesbeth van der Horst deel aan een gezamenlijke studiereis van Platformleden, dit jaar naar Gdansk.

Op 19 december werd het jaar feestelijk afgesloten met een eindejaarsbijeenkomst, waar ook werd stilgestaan bij het aanstaande vertrek van bestuursvoorzitter Hans Blom. Hij werd toegesproken door zijn opvolger Jacob Kohnstamm. Er werd gedanst op de muziek van de Pauwergirls.

8 ORGANISATIE

De vijftien parttime medewerkers en 112 vrijwilligers maakten verdeeld in twee groepen het jaarlijkse uit-tje in 2017 naar Rotterdam en Schiedam. Er werd een boottocht over de Maas gemaakt, en het Stedelijk Museum Schiedam en Museum Rotterdam '40-'45 NU werden bezocht.

Het museum heeft statuten conform de Governance Code Cultuur en volgt de code. Er is in 2017 niet van afgeweken.

BESTUUR

De Stichting Verzetsmuseum Amsterdam kent het bestuur-en-directie-model. De nevenfuncties van directie en bestuur zijn achterin dit verslag opgenomen. Het bestuur vergaderde zoals gebruikelijk vijf keer. Er vonden in 2017 diverse bestuurswissingen plaats. De penningmeester Daniel de Swaan verliet wegens aanvaarding van een tijdrovende internationale bestuursfunctie het bestuur na afronding van de jaarrekening 2016 eind maart. Hij werd opgevolgd door Hein Blocks. In de vergadering van september moest bestuurslid en tevens voorzitter van het bestuur van de Vriendenstichting Duco Adema na afloop van de maximale zittingstermijn van acht jaar aftreden. Hij werd

in beide functies opgevolgd door Godfried Lambriex. In de vergadering van november moest ook Dineke Stam na acht jaar het bestuur verlaten. Zij werd opgevolgd door Alex van Stipriaan. Bestuursvoorzitter Hans Blom zal per 1 januari 2018 worden opgevolgd door Jacob Kohnstamm. Zeer tragisch was het overlijden van de voorganger van Hans Blom als bestuursvoorzitter, Eberhard van der Laan. De directeur vertegenwoordigde het museum bij zijn uitvaartbijeenkomst.

Naast de gebruikelijke bestuurszaken oriënteerde het bestuur zich op de mogelijkheden tot uitbreiding van het museum door aankoop van een aangrenzend perceel. Helaas bleek dat er geen overeenstemming kon worden bereikt over de verkoopprijs. Het museum hoopt door het eerste recht van koop het perceel later alsnog te kunnen kopen.

RISICOMANAGEMENT

Conform de Governance Code Cultuur is risicomanagement een integraal onderdeel van het gevoerde beleid. Het Verzetsmuseum heeft een uitgebreid bedrijfsnoodplan en een collectieveilighedsplan, die jaarlijks worden geëvalueerd en bijgesteld. Calamiteiten en de ondernomen vervolgcacties worden geregistreerd. Er worden dagelijks en wekelijks back-up tapes gemaakt van het computernetwerk; de weektapes worden buiten het museum bewaard. Voor risico-beheersing op financieel gebied wordt een strikte functie-scheiding toegepast op basis van een vier-ogen-principe. Het museum heeft een goede continuïteitsreserve en een uitstekende solvabiliteit. Het museum stelt ieder kwartaal een herijkte jaarresultaatprognose op, om zo nodig het financiële beleid bij te stellen.

Op 5 oktober overleed veel te jong de voorgaande bestuursvoorzitter van het Verzetsmuseum Eberhard van der Laan. Een half jaar eerder was hij voor het laatst in het museum te gast als burgemeester van Amsterdam bij de presentatie van het boek *Matzes en Mie* over de familiegeschiedenis van Frits en Marijke Barend.

Het museum besteedt veel aandacht aan onderhoud van het pand dat in eigendom is. Het verkeert in uitstekende staat. In 2017 waren er weer problemen met de installaties en waren er maar liefst zes lekkages vanuit de omliggende bebouwing. Nieuw was een lekkage veroorzaakt door bluswater door een aanzienlijke brand in een van de bovenliggende appartementen. Gelukkig veroorzaakte geen van de lekkages ernstige schade.

PERSONEEL

Op personeel gebied verliep 2017 rustig, ondanks één langdurig zieke, twee zwangerschappen en een wisseling van het hoofd PR en randprogrammering. Ziekte- en zwangerschapsvervanging werden heel goed vervuld, en vanaf februari kon het personeel worden uitgebreid met een reguliere collectiebeheerder, Filipo Bloem. Er werd afscheid genomen van de bij het museum gedetacheerde collectieregistrator.

De groepsbezoekcoördinator kreeg vanaf april, na twee jaar ziekte, een volledige WIA-uitkering. Ze bleef in dienst en hervatte haar reïntegratietraject, maar moest dat aan het eind van het jaar onderbreken wegens zwangerschapsverlof. Aan het eind van het jaar beviel

ze van een zoon. Haar vervanger, Anne-Lise Bobeldijk vond in maart ander werk bij het NIOD, en werd opgevolgd door museumdocent Nikki Mousset. Vanaf medio juli ging de conservator met zwangerschapsverlof. Al enkele dagen later beviel zij veel te vroeg van een zoon. Na een sollicitatieprocedure werd Femke Burger in tijdelijke dienst aangesteld als vervanger. Zij werkte vooral aan de voorbereiding van de tentoonstelling over de aanslag op het bevolkingsregister. Begin november hervatte Karlien Metz haar werk. Femke Burger werd in dienst gehouden voor een volgend project: de ontwikkeling van een reizende variant van Verzetsmuseum Junior.

Het hoofd PR en randprogrammering kondigde in het voorjaar aan dat ze het museum

na afloop van haar jaarcontract wilde verlaten. Helaas waren de goede kandidaten uit de sollicitatieprocedure niet meer beschikbaar en moest er een nieuwe procedure worden gestart. Per 1 augustus werd Caroline van der Lee als opvolger aangesteld.

De technische dienst functioneerde goed en werd tijdelijk, via de gemeente Amsterdam, versterkt door een uit Syrië afkomstige vluchtelingen-statushouder, die voor één dag per week aan het werk ging als technisch tekenaar. Hij actualiseerde alle museumplattegronden.

Ter scholing en bijscholing van personeel en vrijwilligers werden er studiedagen bijgewoond, cursussen gevolgd en interne scholingsbijeenkomsten georganiseerd. Een groot aantal

medewerkers en vrijwilligers volgde wederom de (herhalings)cursus Bedrijfshulpverlening. Ook werden openingen en congressen bezocht en het jaarlijkse congres van de Nederlandse Museumvereniging.

Er was uiteraard ook ruimte voor ontspanning. Er werden vier personeelsborrels georganiseerd waarbij vaak ook afscheid werd genomen van vertrekkende medewerkers en vrijwilligers. Op 20 april werd er een surpriseparty georganiseerd voor de directeur die op die dag 25 jaar in vaste dienst was. Het jaarlijkse uitje voor alle medewerkers en vrijwilligers werd weer in twee groepen gesplitst en ging op 29 augustus en 14 september naar Rotterdam en Schiedam. Er werd een boottocht over de Maas gemaakt en het Stedelijk Museum Schiedam en Museum Rotterdam '40-'45 NU werden bezocht. Op 19 december werd het jaar feestelijk afgesloten met een eindejaarsbijeenkomst, waar ook werd stilgestaan bij het aanstaande vertrek van bestuursvoorzitter Hans Blom.

Per 31 december 2017 bestond het vaste personeelsbestand van het museum uit vijftien personen. Het betreft twaalf mensen met een regulier, parttime dienstverband (9,9 fte) en drie mensen in een gesubsidieerde functie (2,6 fte). Daarnaast waren enkele medewerkers in tijdelijke dienst wegens ziekte- en zwangerschapsvervanging. Voorts waren stagiaires actief in het museum en vele vrijwilligers. In 2017 werkten er 112 vrijwilligers bij het museum, onder wie 30 balievrijwilligers en 58 museumdocenten. Een overzicht van alle medewerkers en vrijwilligers is achterin dit verslag opgenomen.

HUISVESTING EN FACILITEITEN

Aan het begin van het jaar werd de herinrichting van de eind 2016 verbouwde entreehal afgerond. De nieuwe museumwinkel werd eind januari geplaatst, en in de week van februari volgde de nieuwe gevelbelettering. Van 29 mei tot 23 juni (tussen *Eten in oorlogstijd* en *De Goelag*) werd de toegang tot de wisselexpositieruimte aangepast. Twee smalle, onopvallende deuren aan de zijkanalen, werden vervangen door een brede doorgang met dubbele deuren in het midden. Het bleek direct een grote verbetering. De bebording werd gefaseerd door het hele jaar in de nieuwe huisstijl vormgegeven en vervangen. De aanpassingen in gebouw en interieur waren aanleiding om ook het bedrijfsnoodplan, baliehandboek en andere praktische instructies zeer grondig te herzien en instructiebijeenkomsten te organiseren voor personeel en vrijwilligers.

Het museum – omringd door negentiende en vroeg twintigste-eeuwse bebouwing – heeft een lange traditie van lekkages, en ook in 2017 was het weer goed raak. Een eind 2016 ontdekte kleine lekkage in een gehoorzaalkast, bleek na lang zoeken veroorzaakt door een verkeerd geplaatste airco in een bovengelegen appartement. In april was er een lekkage bij de entreehal door werkzaamheden aan de centrale verwarming van een ander bovengelegen appartement; en diezelfde maand ontstond lekkage bij een van de nooduitgangen door begroeiing op het dak. Op 14 juli was er lekkage door een verstopte afvoer in de klimaatruimte van Verzetsmuseum Junior. In oktober was er opnieuw lekkage in de entreehal, nu door bluswater vanwege een aanzienlijke brand in een van de bovenliggende appartementen. Op 17 november tenslotte lekte

het in de kantoren in hoofdgebouw Plancius door een defecte jacuzzi in een bovengelegen appartement. Gelukkig veroorzaakte geen van de lekkages ernstige schade.

Ook had het museum weer veel te stellen met de klimaatapparatuur. Aan het begin van het jaar bleek een luchtbehandelingskast te roesten door een verkeerde aansluiting op de bevochtigingsinstallatie. Vernieuwing van de coating was een ingrijpende operatie waarbij de klimaatapparatuur een week buiten werking was. Het werd na de warme zomermaanden uitgevoerd in september. Om het klimaat beter te monitoren werden aan begin van het jaar zeven dataloggers aangeschaft die via internet kunnen worden uitgelezen. Het klimaat in de vaste opstelling in de oudbouw was aan het eind van het jaar stabiel, in Verzetsmuseum Junior helaas nog steeds niet. Nader onderzoek naar de oorzaak volgt in 2018.

Het museum heeft een Meerjaren Onderhoudsplan (MOP) voor de uitvoering van groot onderhoud. Conform dit plan werd begin 2017 de server vervangen. Er werd een plan gemaakt om de toegang tot het openbare deel van de server te beperken. Verder werden er vele verbeteringen en herstelwerkzaamheden doorgevoerd. Zo werden de draadloze microfoons van de gehoorzaal vervangen, de vloer van Verzetsmuseum Junior werd grondig gereinigd en behandeld, diverse onderdelen van de vaste opstellingen – vooral in Verzetsmuseum Junior – werden vernieuwd en er werden warmtepanelen achter de balie geplaatst.

In 2017 namen Nico Passchier, Karel Warmenhoven, Duco Adema en Floris Mreijen afscheid van het bestuur van de Vriendenstichting. Ze werden in het zonnetje gezet tijdens de jaarlijkse Vriendenbijeenkomst. Eind 2017 had het museum 995 Vrienden. Door het wegvallen van de verzetsgeneratie en verandering van de geefcultuur neemt het aantal Vrienden af. De Vrienden oriënteerden zich op nieuwe vormen van steun, waarbij de nadruk meer zal liggen op ambassadeurschap en eenmalige bijdragen voor concrete projecten.

VRIENDEN

Naar verwachting nam ook in 2017 het vergrijsde Vriendenbestand verder af van 1.039 Vrienden eind 2016 tot 995 eind 2017. Ook de opbrengst nam af, zowel door de afname van het aantal Vrienden, als – voor het eerst sinds jaren – een daling van de gemiddelde bijdrage.

De afname van het aantal donateurs was voorzien en past in een trend veroorzaakt door het wegvallen van de verzetsgeneratie en verandering van de geefcultuur. Het was aan het begin van het jaar aanleiding voor een terugblik op de ontwikkeling van de Vriendenstichting. In de eerste vijf jaar van het museum droeg die voor 23% bij aan de exploitatielasten, en was zo essentieel voor de totstandkoming van het museum. In de jaren 1990 daalde de bijdrage tot 14%, en na de verhuizing naar gebouw Plancius zakte het percentage snel tot onder de 5%. In 2017 lag het op 3%. Het hoogtepunt van het aantal Vrienden lag in 1995 op 2.539 personen.

De administratie van het ledenbestand werd begin 2017 overgedragen aan het secretariaat van het museum. Museum en Vrienden oriënteerden zich op nieuwe vormen van steun, waarbij de nadruk meer zal liggen op ambassadeurschap en eenmalige bijdragen voor concrete projecten, dan op een structurele bijdrage voor de exploitatie van het museum.

De jaarlijkse Vriendendag vond dit jaar plaats op 18 november. Paul Glaser hield een boeiende voordracht over de ontdekking van zijn Joodse achtergrond en het verhaal van zijn tante Roosje. Aansluitend kregen de Vrienden een voorbezigting van de tentoonstelling *Dansen met de vijand*. Ook was er aandacht voor het afscheid van Vriendenbestuursleden Duco Adema, Nico

Passchier, Floris Mreijen en Karel Warmenhoven. Het was een zeer geslaagde bijeenkomst voor 93 Vrienden. Directeur Liesbeth van der Horst sprak de vertrekkende Vriendenbestuursleden toe en sprak haar grote waardering voor ze uit, met speciale aandacht voor Nico Passchier die 25 jaar lang een centrale administratieve en organisatorische rol vervulde.

Vriendenbestuursvoorzitter Duco Adema, die ook deel uitmaakt van het 'gewone' bestuur stapte op omdat zijn maximale zittingstermijn van acht jaar was verstreken. Hij werd opgevolgd door Godfried Lambriex. De andere vertrekkende bestuursleden wilden ruimte maken voor verjonging.

Naast leden van de Vriendenstichting heeft het museum ook bedrijfsdonateurs die het museum rechtstreeks steunen. Ook dit aantal neemt af. Eind 2017 waren dit zeven bedrijven. Hun namen zijn in de bijlagen vermeld. Het museum heeft sinds 1999 naast een Vriendenstichting een Comité van Aanbeveling van prominente Nederlanders die het museum moreel ondersteunen. Ook dit Comité raakte vergrijsd. Het museum startte daarom in 2015 met de werving van nieuwe leden vanuit de relaties waarmee wordt samengewerkt. In 2017 traden Ad van Liempt en Franc Weerwind toe tot het Comité van Aanbeveling.

FINANCIËN

Ook in 2017 kon het museum bij de afsluiting van het jaar weer een bedrag toevoegen aan de reserves. Met de uitbreidingsplannen en de vernieuwing van de vaste expositie voor de boeg is dat zeer welkom.

De publieksinkomsten waren weer hoger dan verwacht door het relatief hoge aantal volbetalende bezoekers. De gemiddelde entree-inkomsten per bezoeker namen toe tot €5,92. Wat betreft gebouw en inventaris werd er relatief veel hersteld en vervangen en waren de kosten iets hoger dan begroot.

Het museum had verwacht dat na de vernieuwing van de museumwinkel de opbrengst zou toenemen. Om een aantrekkelijk aanbod te presenteren, startte het museum een samenwerking met Athenaeum boekhandel. De winst op boeken nam daarmee af. De nieuwe winkelproducten (gadgets en souvenirs) zijn veel goedkoper dan boeken. De omzet van de winkel nam toe met 13%, maar de opbrengst bleef gelijk en was daarmee lager dan begroot. Ook de inkomsten uit donaties waren lager dan begroot.

Het Verzetsmuseum financiert het grootste deel van de activiteiten door projectfondsenwerving. Begin 2017 rondde het museum de fondsenwerving af voor de tentoonstelling over de aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister. Mogelijk vanwege het thema (gewapend verzet) zegden slechts vier private fondsen een bijdrage toe. Dankzij een grote bijdrage van het ministerie van VWS in het kader van het Jaar van Verzet kwam de financiering rond. Veel gemakkelijker verliep de fondsenwerving voor een mobiele variant van Verzetsmuseum Junior, die vanaf het najaar van 2018 zal reizen langs scholen en buurt evenementen. Hiervoor zegden dertien fondsen een bijdrage toe.

Voor exploitatie in 2017 realiseerde het museum een percentage eigen inkomsten uit private middelen van 65%.

Overzichten van alle instellingen, bedrijven, fondsen en overheden die het museum in 2017 steunden, zijn achterin dit verslag opgenomen. Het museum is deze gulle gevers, en ook de vele particuliere donateurs, veel dank verschuldigd.

BALANS PER 31 DECEMBER 2017 (in euro's)

ACTIVA	31 december 2017	31 december 2016	PASSIVA	31 december 2017	31 december 2016
Materiele vaste activa			Eigen vermogen		
<i>Verbouwingkosten</i>	106.310	74.447	<i>Continuïteitsreserve</i>	400.000	400.000
<i>Inventaris en inrichting</i>	39.507	44.972	<i>Bestemmingsreserve financiering van activa</i>	106.310	74.447
TOTAAL VASTE ACTIVA	145.817	119.419	<i>Bestemmingsreserve projecten</i>	413.095	324.458
Vlottende activa			<i>Bestemmingsreserve MOP</i>	286.504	316.922
<i>Vorraden</i>	31.790	12.411	<i>Egalisatiereserve AFK</i>	45.678	-
<i>Vorderingen</i>	72.890	202.580	<i>Bestemmingsfonds inrichting en techniek</i>	295.332	295.332
<i>Vooruitbetaalde bedragen</i>	26.190	11.220	TOTAAL EIGEN VERMOGEN	1.546.919	1.411.159
	130.870	226.211			
Liquide middelen			Kortlopende schulden		
<i>Kas</i>	23.615	17.716	<i>Crediteuren</i>	38.120	85.134
<i>ING</i>	16.464	9.303	<i>Belastingen en sociale premies</i>	30.765	27.810
<i>Rabobank</i>	15.099	18.861	<i>Vooruitontvangen subsidies en lopende projecten</i>	65.796	4.797
<i>Rabobank spaarrekening</i>	1.482.423	1.274.974	<i>Overige schulden en overlopende passiva</i>	132.688	137.584
	1.537.601	1.320.854		267.369	255.325
TOTAAL VLOTTENDE ACTIVA	1.668.471	1.547.065			
TOTAAL ACTIVA	1.814.288	1.666.484	TOTAAL PASSIVA	1.814.288	1.666.484

EXPLOITATIEREKENING OVER 2017 (in euro's)

BATEN	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016	LASTEN	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Directe opbrengsten				Beheerlasten personeel	268.377	275.825	248.757
<i>Publieksinkomsten</i>	737.647	585.000	701.471	Beheerlasten materieel	295.113	259.648	373.909
<i>Sponsorinkomsten</i>	2.800	5.000	750	TOTAAL BEHEERLASTEN	563.490	535.473	622.666
<i>Overige inkomsten</i>	3.508	5.000	8.762	Activiteitenlasten personeel	408.322	447.248	347.852
Indirecte opbrengsten	87.499	41.700	74.380	Activiteitenlasten materieel	241.600	180.950	396.747
TOTAAL OPBRENGSTEN	831.454	636.700	785.363	TOTAAL ACTIVITEITENLASTEN	649.921	628.198	744.599
Subsidie Gemeente				TOTAAL LASTEN	1.213.411	1.163.671	1.367.265
Amsterdam	453.915	450.000	379.590	SALDO UIT GEWONE			
Overige subsidies/bijdragen				BEDRIJFSVOERING	135.688	3.029	58.087
<i>Subsidies uit publieke</i>				Saldo rentebaten/lasten	72	1.500	2.488
<i>middelen</i>	20.918	50.000	75.000	EXPLOITATIERESULTAAT	135.760	4.529	60.575
<i>Bijdragen uit private</i>				Toevoeging aan/onttrekking uit			
<i>middelen</i>	42.812	30.000	185.399	<i>Bestemmingsreserve</i>			
TOTAAL SUBSIDIES/ BIJDAGEN	517.645	530.000	639.989	<i>financiering van activa</i>	-9.998	-	-626
TOTAAL BATEN	1.349.099	1.166.700	1.425.352	<i>Bestemmingsreserve</i>			
				<i>projecten</i>	130.498	4.529	153.104
				<i>Egalisatiereserve AFK</i>	45.678	-	-
				<i>Bestemmingsreserve</i>			
				<i>MOP</i>	-30.418	-	-91.903
				RESULTAAT NA			
				VERDELING	-	-	-

Balans en exploitatierekening zijn een vereenvoudigde weergave van het financiële jaarverslag 2017. Over deze jaarrekening heeft KPMG Accountants N.V. op 27 maart 2018 een controleverklaring gegeven.

9 BIJLAGEN

BESTUUR

Hans Blom (voorzitter)
Carla Bastiaansen (secretaris)
Daniel de Swaan
(penningmeester tot juni)
Hein Blocks (penningmeester
vanaf juni)
Duco Adema (tot september)
Jacob Kohnstamm
Godfried Lambriex
(vanaf september)
Acelya Ozkan
Manon Pattynama
Judith Sargentini
Dineke Stam (tot november)
Alex van Stipriaan
(vanaf november)

(NEVEN)FUNCTIES DIRECTIE EN BESTUUR

Duco Adema: directeur Hogeschool Windesheim; voorzitter Stichting Vrienden Verzetsmuseum Amsterdam; lid raad van toezicht Handhavingsacademie Amsterdam; bestuurslid Kameroperahuis

Carla Bastiaansen: directeur HiP Consulting BV; voorzitter alumnivereniging AHD; global sourcing manager; OCM Director Infosys Limited

Hein Blocks: voorzitter Stichting Administratiekantoor KLM, penningmeester Prinses Beatrix Spierfonds, lid Raad van Advies Autoriteit Persoonsgegevens, voorzitter Raad van Commissarissen Nationale Nederlanden Bank, vice-voorzitter Commissie Toegang Notariaat, lid Raad van Toezicht Elisabeth Otter Knoll Stichting, lid bestuur Stichting Elah Nederland, voorzitter Raad van Commissarissen NV Zeedijk, voorzitter bestuur VvE ZuidEen Egmond, voorzitter Stichting Individuele terugbetalingen Amsterdam

Liesbeth van der Horst: bestuurslid De Plantage Amsterdam; bestuurslid Humanity House, Den Haag

Jacob Kohnstamm: coördinerend voorzitter Regionale Toetsingscommissies Euthanasie; vicevoorzitter Staatscommissie Parlementair Stelsel, voorzitter bestuur van het Internationaal Kamermuziekfestival Schiermonnikoog; voorzitter bestuur Leo Smit Stichting; vicevoorzitter Stichting Vluchteling; bestuurslid Stichting Individuele Terugbetalingen Amsterdam; lid initiatief- en referendumcommissie gemeente Amsterdam

Godfried Lambriex: regiodirecteur DOCK Amstel & Zaan, penningmeester A.M.H.C. Westerpark, bestuurslid Winkelstraatvereniging Jan Eef, lid Raad van Toezicht Stichting Amsterdam West Binnen de Ring (openbaar onderwijs), lid Raad van Toezicht Stichting Aslan Muziekcentrum, voorzitter Stichting Vrienden van het Verzetsmuseum

Acelya Ozkan: Deployment Project manager Mobgen | Accenture Interactive.

Manon Pattynama: Architect eigenaar PAArchitectuur BNA; lid 'Mooisticht' – commissie voor ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie; Nederlands Indië tafel Koninklijke IGC

Judith Sargentini: Europarlementariër voor GroenLinks; bestuurslid stichting NII

Dineke Stam: zelfstandig werkend bureau Intercultural Museum and Heritage Projects; bestuurslid Cultuur & Co; onderzoeker en auteur 'Mapping Slavery'; lid Raad van Advies Faculteit der Letteren Vrije Universiteit

Alex van Stipriaan: hoogleraar geschiedenis Erasmus Universiteit; lid UNESCO International Scientific Committee on the Slave Route Project; Projectleider EUR/KITLV Traveling Caribbean Heritage; voorzitter wetenschappelijke raad Kiibi Marron Research Center Suriname

Daniel de Swaan: financieel directeur Meijers Assurantien BV; directeur Dinytei BV; voorzitter Worldwide Broker Network Ltd.; penningmeester/secretaris Stichting Assurantiebeurs Amsterdam; voorzitter Stichting Fables; lid investeringscomité 5Square Investeringsfonds

PERSONEEL

Directie

Liesbeth van der Horst

Collectie en tentoonstellingen

Karliën Metz
Femke Burger
(zwangerschapsvervanging)

Collectiebeheer

Filip Bloem (vanaf februari)
Frits van Suchtelen

Educatie en groepsbezoek

Gerard Mensink (tevens webmaster)
Sandra ter Mijtelen
Sanne van de Graaf
Anne-Lise Bobeldijk
(ziektevervanging t/m februari)
Nikki Mousset
(ziektevervanging vanaf maart)

PR en randprogrammering

Marlies Dingenouts (t/m juli)
Caroline van der Lee (vanaf augustus)

Financiële administratie

Anna Stam

Balie

Doetie Lootsma

Technische dienst

Arno Groenendijk
Charly Braam
Dennis Koek

Secretariaat en algemene ondersteuning

Marjan Dejevij
Frank de Ruijter

GEDETACHEERD VIA DIENST WERK EN INKOMEN

Balie

Dasha Kubova

Collectiebeheer

Stef Jacobs (t/m april)

Bibliotheek

Marc de Hay

STAGIAIRES

Viona Goetz
Wilko Martens
Merel Stegeman

COMITÉ VAN AANBEVELING

Ido Abram
Hedy d'Ancona
Marion Bloem
Mano Bouzamour
Theo van Boven
Laurens Jan Brinkhorst
Remco Campert
Dick Ernst Claassen
Job Cohen
Hanske Evenhuis-van Essen
Bas de Gaay Fortman
Til Gardeniers-Berendsen
Beatrice de Graaf
Gerda Havertong
Ernst Hirsch Ballin
Jeroen Krabbé
Pauline Kruseman
Ad van Liempt
Clairy Polak
Marte Röling
Maarten van Rossem
Roel Schoonveld
Doekle Terpstra
Paul van Vliet
Robert Vuijsje
Gerard Wallis de Vries
Franc Weerwind

Harry van Wijnen
Gerrit Jan Wolffensperger

JONGERENADVIESGROEP VOOR DE TENTOONSTELLING EXPLOSIEGEVAAR! (BLIKOPENERS STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM)

Sara Aljic
Ischa van Bemmelen,
Ahmed Emin Batman
Sem Groot
Annemarijn van der Kolk
Polly Lynch

BESTUUR STICHTING VRIENDEN EN VRIENDINNEN

Duco Adema (voorzitter tot september)
Godfried Lambriex (voorzitter vanaf september)
Floriss Mreijen (secretaris tot september)
Willem de Kler (penningmeester)
Nico Passchier (ledenadministratie tot september)
Wim Duyff
Roel Kingma
Mariëlle van der Molen
Ger Schutte
Karel Warmenhoven (tot juli)

VRIJWILLIGERS

Museumdocenten

Femke Akerboom
Jasja Arian
Catherine Bakker
Bonnie Beekman
Elles Bense
Annemarie Bien
Eric Bunning
Hester Buwalda
Susanne Compier
Jan Willem Dam
Martijn Dekker

Mariet Doorten
Renée van Epenhuysen
Saskia Fikke
Barbara Gassmann
Kees Gerbrands
Ed Gies
Leonora Groen
Gerda Heijnis
Gwen Hofman
Sjoerd Huisigh
Marion Huybrechtse
Marèns de Jong
Marjon de Klijn
Marcel Köhler
Olga Kool
Ryenne Kroezen
Hans van der Laan
Ellie Lammers
David Lee
Wil van Leeuwen
Ad Leurs
John Liefrink
Anita de Loos
Erik Maas
Anke Manschot
Nikki Mousset
Joke Osinga
Sibilla Oskam
Nelleke Persoons
Marja Rinsma
Maja Robbesom
Gerard van Rossum
Jana Seebe
Tjitso Seynen
Jos Siemerink
Eva Smit
Bart Speckmann
Biljana Stojanovic
Marloes Stokvis
Anja Stroomer
Ferdinand Tillema
Dick Verdonkschot
Anton Vermast
Tjitske van der Wagen
Bea Weenink
Miel Welkers
Wil Witsel

Baliemedewerkers

Marianne Ament
Jan Ashof
Maartje de Beer
Linda van Beest
Anais van der Braak
Gerard Bromet
Viona Goetz
Pieter Heinen
Rob Hofhuis
Marieke Jonkerman
Wil van Leeuwen
Age bij de Leij
Lydia Loevendie
Linda Maas
Tanneke Marchildon
Wilko Martens
Anne van der Meulen
Lies Muller
Tineke Nieuwenhuis
Lily Ocasio
Maamke Portengen
Veronica van Rossum
Jan Rutgers
Els Schouten
Hanni Spitteler
Helga Taffijn
Ger Taubman
André van Veen
Arnoud Vervenne
Harl van der Vet

Catering

Ruud Beunderman
Gweny Bromet
Noah Dull
Tim Gurney
Reina Jaarsma
Ronny Leeuwin
Sandra van Os
Doreen Philips
Henk Stadwijk
Anja Stroomer
André van Veen

Collectie en onderzoek

Willem Boon
David van Emden
Rasa Kingma

Bibliotheek

Carl Dijkstra
Marc de Hay
Ruud Lindeman
Bob Zorn

Technische Dienst

Willem Boon
Paul Capiou
Eric Don

Koeriers

Joop Reder
Dick Verdonkschot
Karel Warmenhoven

Administratie

Pim Gillot

De activiteiten van het Verzetsmuseum zijn in 2017 mede mogelijk gemaakt door bijdragen van een groot aantal instellingen, bedrijven en particulieren.

ALGEMENE BIJDAGEN IN 2017

Aktion Sühnezeichen
Friedensdienste
Airtrade Holland BV
Berthold Gersons
Christelijk Nationaal
Vakverbond
Amsterdams Fonds voor
de Kunst
M.N. Léons BV
M. Koster en Zn
Uitgeverij Prometheus
Rami Yokota BV
Verenfabriek VIOD BV

En diverse particulieren
en 995 donateurs van de
Vriendenstichting

BIJDAGEN VOOR PROJECTEN IN 2017

Eten in oorlogstijd

Fonds 21
vfonds
Prins Bernhard Cultuurfonds
M.A.O.C. Gravin van Bylandt
Stichting
P.W. Janssen's Friesche
Stichting
Mondriaan Fonds
Nationaal Comité 4 en 5 mei
Sirtema Stichting
VSB Fonds
Stichting Zabawas
anoniem fonds

BIJDAGEN IN 2017 TOEGEZEGD VOOR PROJECTEN IN 2018

Explosiegevaar! De aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister

Ministerie van VWS
Mondriaan Fonds
Stichting Democratie en Media
Zabawas Fonds
Stichting Het Nieuwe Parool

Verzetsmuseum Junior in de buurt

vfonds
VSB fonds
Prins Bernhard Cultuurfonds
BPD Cultuurfonds
anoniem fonds
Solidariteitsfonds
Stichting Dutch-Paris
Fundatie Sandheuvel Sobbe
Maatschappij tot Nut der
Israëlieten in Nederland
Vereeniging tot Weldadigheid
van den Allerheiligsten Verlosser
Stichting Maagdenhuis
Centrum voor Propaganda voor
Eenheid in de vakbeweging

BIJDAGEN IN NATURA

Accountancy aan de
Amstel b.v.
Colliers International
Consultants BV

COLOFON

© Verzetsmuseum Amsterdam,
maart 2018

Tekst

Liesbeth van der Horst

Ontwerp

Studio Jeremy Jansen,
Amsterdam

Foto's

Bas Baltus
Mike Bink
Marjan Dejevij
Sanne van de Graaf
Arno Groenendijk
Romeo Hoost
Esmee van Loon
Gerard Mensink
Nice2know
Frank de Ruijter
Merijn Soeters
Dick Verdonkschot